

Садржај

---

1 Предговор

2 Увод

5 Вежбе

6 1. Шта је споменик за тебе?

7 2. Моја перспектива, твоја перспектива

10 3. Пантомима са споменицима

11 4. Изазови грађењу споменика

13 5. Биографија споменика

14 **Memory Walk, Водич за читање споменика**

15 6. Memory Walk , кратки филмови

16 7. Један споменик, десет мишљења

17 **Картице актера**

19 8. Мој идеални споменик

21 9. Дебатовање споменика

22 10. Локални споменици

23 11. Усмена историја споменика

24 **Прича о радионици Memory Walk**

24 Представљање концепта

28 Пример програма Memory Walk радионице

29 **Видо коментари ХИП**

30 Сарајево/Источно Сарајево, Босна и Херцеговина

34 Загреб, Хрватска

37 Скопље, Македонија

40 Београд, Србија

44 **Memory Walk библиотека**

48 **Ауторски тим**

Предговор

Приручник који се налази пред вама представља једно од кључних наставних средстава, развијених у оквиру пројекта “Хисторија, историја, повјест – поуке за садашњост”. Пројекат је покренут 2015. године од стране „Куће Ане Франк“, у сарадњи са локалним партнерским организацијама из Хрватске (Хрватска едукацијска и развојна мрежа за еволуцију споразумијевања – ХЕРМЕС), Босне и Херцеговине (Иницијатива младих за људска права/Youth Initiative for Human Rights – YIHR и Хуманост у акцији/Humanity in Action – HIA), Србије (Отворена комуникација – ОК) и Македоније (Омладински образовни форум/Младински образован форум – МОФ).

Поставили смо велике циљеве – повећати свест и охрабрити дискусију о недавној историји која је обилежала национализмом, искључивањем, предрасудама и дискриминацијом у региону. Такође и да промовишемо дебату и дијалог о нашој заједничкој прошлости. Поред тога желели смо да промовишемо критичко мишљење о историјским догађајима и њиховом значају за савремене изазове, и да инспиришемо интердисциплинарно учење историје засновано на грађанском образовању.

Овај пројекат заснива се на мисији „Куће Ане Франк“, као независне организације којој је поверена брига о месту где се Ана Франк скривала током Другог светског рата и где је писала свој дневник. Данас, ова организација подстиче разматрање опасности антисемитизма, расизма и дискриминације наглашавајући важност слободе, једнаких права и демократије у целом свету. Образовни програм *Memory Walk*, у складу са овом мисијом подстиче младе људе да се сећају своје историје, разматрају начин на који је она представљена кроз наслеђе и одговоре на потенцијалне погрешне интерпретације и манипулације историје и сећања.

Приручник прати ДВД на коме се налази тринаест кратких филмова које су снимили, односно произвели ученици средњих школа из Хрватске, Србије, Босне и Херцеговине и Македоније – за које се надамо да ће инспирисати дискусију о историји и сећању широм региона, како у учионицама тако и изван њих. Надамо се да ће методологија, која је базирана на отвореној дискусији различитих перспектива, омогућити младима да обраде прошлост, на начин који ће им омогућити да се повежу са својом садашњошћу и будућношћу.

Желимо вам успешно учење уз овај приручник и ДВД, као и *Memory Walk* истраживање споменика у вашем граду.

др Маја Ненадовић
Координатор пројекта “Хисторија, историја, повјест – поуке за садашњост”
Образовни програми, „Кућа Ане Франк“

Увод

Са задовољством вам представљамо приручник “Кораци сећања” за едукаторе, наставнике и професоре, намењен учењу и дискутовању на тему наслеђа и сећања на иновативне и креативне начине.

Приручник нуди конкретан образовни материјал који вам омогућава да дискутујете о споменицима и као наставно средство служи да охрабрите младе људе да преиспитују (оспораване) историје. Приручник је намењен употреби у формалном и неформалном образовању младих људи од 15 до 20 година старости.

Генеалогија *Memory Walk* концепта

Од 2012. године, „Кућа Ане Франк“ бави се развојем *Memory Walk* концепта у сарадњи са партнерским организацијама у целом свету. Концепт укључује образовну филмску радионицу која помаже младима да размотре јавну културу сећања. Између 2012. и 2015. године, млади људи су направили више од педесет кратких филмова о споменицима које су погледале стотине учесника из различитих земаља.

Почевши од радионица у неформалном образовном контексту које су трајале од 3 до 5 дана, ускоро је постало јасно да постоји потреба да се развије наставни материјал који ће омогућити професорима и другом наставном кадру у формалном образовању, који најчешће имају мање времена на располагању, да се баве овим темама. Полазећи од искустава наших партнерских организација из Босне и Херцеговине и Украјине, овај приручник омогућава да се *Memory Walk* метод користи у учионици као и током краћих или дужих радионица.

Зашто се фокусирати на споменике?

Споменици су често намењени будућим генерацијама, али се баш њихова улога у процесу меморијализације (доношења одлука, грађења и презервације) често превиђа. Истовремено, млади људи, често се осећају недовољно опремљеним и незаинтересованим за ова цементирана, прописана сећања која се наизглед баве само прошлошћу.

Радионица *Memory Walk* има за циљ да покаже да споменици говоре о проблемима данашњице исто онолико колико говоре о прошлости. Они нам говоре о томе ко смо, одакле долазимо, помажу нам да дефинишемо шта је то што се сматра битним а шта мање битним у смислу сећања. Имена улица, комеморативне плоче и споменици могу да открију оспоравану историју и неједнаке односе моћи, док нам приче које недостају у јавном простору такође доста говоре.

Memory Walk има потенцијал да информише младе људе о најбитнијим историјским догађајима и оснажи их да презентују свој угао гледања на доминантне идеологије и приче (недостајућих) споменика. Кроз креативне, критичке и иновативне вежбе учесници повећавају свест о историјском и интеркултуралном, као и своје дигиталне и социјалне компетенце. Поред тога, уче и о својој одговорности и улози у вези са меморијализацијом.

“Memory Walk радионица проширује знање које наши ученици добијају на часовима историје. Уче да се изразе на креативан начин као и да постоје различите перспективе у оквиру исте теме. А онда је на њима да бирају.”

(цитат професора из Хрватске чији су ученици учествовали у радионици)

“Дали сте нам информације које наши часови историје нису успели да нам пруже.”

(цитат учесника радионице из Босне и Херцеговине)

Структура приручника

Главни део овог приручника фокусира се на вежбе које су прилагођене коришћењу у оквиру наставе (45-90 минута). Овај део је подељен на уводне вежбе (нпр. “Шта је споменик за тебе?”), главне вежбе (нпр. “Биографија споменика”) и вежбе за домаћи (нпр. “Локални споменици”).

Ова подела вам омогућава да се фокусирате на једну од следећих тема: репрезентације историје, естетика споменика, различите интерпретације споменика “обичних” људи и локалне (усмене) историје. Заједно, све вежбе чине петодневну радионицу али се вежбе могу радити и засебно.

У оквиру приручника наћи ћете и пример програма за целу *Memory Walk* радионицу који укључује преглед циљева као и разматрања професора и едукатора и нуди могућност да (1.) стекнете шири увид у *Memory Walk* радионицу и да (2.) спроведете целу радионицу са својим ученицима, као део програма размене или ваннаставни програм. На крају приручника се налази изабрани преглед веб страница и извора који помажу да се продуби схватање наставног процеса на тему меморијализације.

Овај преглед се састоји од извора на енглеском језику као и на локалним језицима ХИП пројекта али никако не представља коначну листу извора. Позивамо вас да пронађете додатне материјале о споменицима које изаберете.

Целокупни приручник, као и додатне информације о пројекту су доступни на веб страници ХИП пројекта (види секцију *Memory Walk* Библиотека). Додатни извори се такође могу наћи у овом приручнику (страна 44), у секцији *Memory Walk* библиотека.

Вежбе

Овај приручник се састоји од три врсте вежби:

Уводне вежбе

Главне вежбе

Домаћи задатак

Заједно, ове вежбе чине већину активности које се спроводе у прва два дана целе радионице али се такође могу користити као индивидуални едукативни материјал.

Многе вежбе захтевају примере споменика као илустрацију. Можете користити неке од постојећих видео материјала насталих у оквиру претходних радионица (види секцију *Memory Walk* Библиотека), ресурсе који се могу наћи у библиотеци овог приручника (страна 44) или споменике из свог окружења.

У оквиру приручника се, конзистентности ради, користе термини „професор“ и „учесник“. Ове вежбе нису ограничене на коришћење у формалном образовању па их тако могу користити едукатори у неформалном образовном контексту.

Вежба 1: Шта је споменик за вас?

Уводна

Циљ	<ol style="list-style-type: none"> 1. Професор може проценити ниво знања које учесници имају о темама споменика и меморијализације; 2. Учесници могу да формулишу и размотре своје прве асоцијације на реч "споменик"; 3. Активира се претходно знање учесника о споменицима.
Формат	Пленарна дискусија
Материјал	Лепљиви папирићи, флип-чарт, оловке
Време	Око 15-20 минута
Кораци	<ol style="list-style-type: none"> 1. Напишите реч споменик у средини листа на флип-чарту. Поделите учеснике у парове и сваком пару дајте неколико лепљивих папирића. 2. Замолиите учеснике да неколико минута, заједно са својим партнером, размисле о питању: „Шта споменик значи за тебе?“. Напомените да је свака асоцијација валидна па тако, на пример, осећање, реч, догађај, особа итд, могу бити асоцијације на споменик. Требало би да учесници напишу своје асоцијације на лепљиве папириће користећи једну до две речи. 3. Након неколико минута, замолиите једног од учесника да покупи све папириће, распореди их око речи споменик на флип чарту и причота их наглас. 4. Целој групи поставите питање о сличностима и разликама које уочавају међу различитим асоцијацијама. Током дискусије покушајте да групишете различите асоцијације у складу са темама које ће бити дискутоване касније током радионице: „историја и сећање у односу на садашњост“, „емоције у односу на историјске догађаје“ и „естетика у односу на поруке и искуства“.
Додатни материјал	Као увод у ову вежбу, професор може да отвори дискусију (<i>brainstorm</i>) о врстама вежби са којима су учесници већ упознати. Ова активност може се придодати као увод у Вежбу 1. како би се учесници лакше увели у тему и динамику групне дискусије у контексту целе радионице. Дискусија о споменицима може бити превише захтевна као прва активност у неким групама. Ово омогућава професору да дефинише шта споменик јесте а шта не.

Вежба 2: Моја перспектива, твоја перспектива

Уводна

- Циљ**
1. Учесници могу разматрати своју позицију у односу на споменике и кореспондирајуће историје (нпр. „историјска емпатија“);
  2. Учесници могу разматрати свој лични поглед и знање о одређеним темама и споменицима.
- Формат** Групни рад и презентације
- Материјал** Оловке и папир
- Време** Око 30-35 минута
- Кораци**
1. Унапред изаберите један или два споменика које ћете користити у овој вежби (погледајте **пример** доле). Ови споменици би требало да омогуће различите интерпретације које могу али не морају бити у међусобном сукобу.
  2. Ако изаберете више од једног споменика, поделите групу и/или споменике у складу са тиме. Представите споменике што концизније. Дајте сваком учеснику лист папира и замолите их да нацртају менталну мапу (пример менталне мапе на **Слици 1.**) са именом споменика као централним, почетним појмом.

Слика 1. Ментална мапа са темом „како направити менталну мапу“
Извор: en.wikipedia.org кључна реч „ментална мапа“ (mind map)

Учесници би требало да у менталну мапу унесу своје погледе, мисли, осећања, идеје и знање о споменику. Оно што ће се наћи у менталној мапи не мора нужно да буде тачно (у овој вежби нема тачних и погрешних одговора).

3. Када учесници заврше израду менталних мапа, поделите их у мање групе (не више од 4 учесника по групи). Учесници дискутују своје личне менталне мапе у овим, мањим групама. Ако сте за ову вежбу изабрали више од једног споменика, постарајте се да је сваки од споменика, који се користе у вежби, заступљен у свакој од малих група. Замолилите учеснике да своје дискусије усмере на сличности и разлике између својих менталних мапа.
4. Након дискусије о менталним мапама у малим групама, замолилите једног представника групе да презентује закључке целој групи. Цела група треба да разматра закључке и покуша да да објашњења сличности и разлика. Размислите о разлозима као што су географска удаљеност и/или временска удаљеност догађаја и/или различити интереси. Конкретније, наставник односно едукатор требало би да постави питање учесницима о томе колико смо „ми“ у могућности да се лично повежемо са историјама и људима који су повезани са спомеником.

Пример¹

Слика 1. Ј.Г. Вертхајм (J. G. Wertheim), Споменик Јеврејске захвалности, (*Jewish Gratitude Monument*), Амстердам, 1950.

Извор: <http://en.tracesofwar.com/article/7608/Memorial-Jewish-Gratitude.htm>

Овај споменик представља пример оспораваног споменика у контексту Холандије. *Споменик Јеврејске захвалности* представља донацију Јеврејске заједнице Амстердама као симбол захвалности за помоћ (нпр. склониште) коју су Јевреји добили од грађана

¹Овај пример илуструје вежбу али се исто тако може заменити било којим другим спомеником из било ког региона.

Амстердама током Другог светског рата.

Приликом откривања, споменик је био на истакнутој локацији. Након неколико година, споменик је премештен са првобитне локације на централном тргу на релативно скрајнуту локацију у прометној улици. Било је практичних разлога за његово померање, међутим, поред тога постоји и историјски аргумент за овакву одлуку. Током 1990-их година историјска истраживања и објављена сведочења очевидаца су довела до тога да Холандско друштво промени слику о себи. Пре тога, широко је била прихваћено уверење да је не-јеврејска популација у Холандији током Другог светског рата била скоро колективно укључена у отпор. Током 1990-их, постало је јасно да су многи не-јеврејски грађани Холандије сарађивали са Нацистичким окупатором у изручивању јеврејских грађана окупаторским снагама. Поред тога, било је много посматрача (*bystanders*) који се из својих, различитих, разлога нису супротставили окупатору (**прочитајте више о различитим улогама жртава, помагача, посматрача и починилаца на annefrank.org – кључна реч: 'bystanders'**).

Тако је овај споменик - који је на почетку био повезан са осећањем националног поноса а сада склоњен од очију јавности и без званичног обележја - постао (поприлично непознат) симбол срама.

Питање које се намеће везано за овај споменик је:
коју интерпретацију бисте ви изабрали и због чега?

Вежба 3: Пантомима са споменицима

Уводна

- Циљ**
1. Учесници се физички активирају;
  2. Учесници се посвећују теми споменика и групној интеракцији на опуштен и забаван начин.
- Формат** Групе
- Материјал** Оловке и папир
- Време** Око 20 минута
- Кораци**
1. Овој вежби треба приступити као игри импровизације. Учесници су подељени у мање групе (2 до 4 учесника).
  2. Професор пише задатке (имена споменика) на малим листовима папира. Ученици треба да одглуме ове споменике (поставе статичну сцену). Задаци могу да буду постојећи споменици али и споменици који не постоје: нпр. Споменик *Љубави*, Споменик *Људској глупости*, Споменик *Срећном детињству*, Споменик *Рату и губицима*, Споменик *Националном сраму*, Споменик *Националним мањинама*, Споменик *Људским правима*, Споменик *Победи и тријумфу* итд.
  3. Групе имају 5 минута да осмисле своју презентацију споменика. Након тога, представљају споменик пантомимом док остали учесници погађају шта споменик представља.
  4. Могу се додељивати поени за тачне поготке. Након што су једна тема или споменик тачно погођени, следећа група презентује свој споменик и тако даље.
  5. На крају вежбе, едукатор треба да подстакне кратку дискусију о томе зашто су учесници изабрали баш те позиције или гестове. Генерално, током дискусије требало би да се размотре питања субјективности, перцепције споменика као и њихове интерпретације.

Циљ	<ol style="list-style-type: none"> 1. Учесници могу препознати и именовати разне начине сећања и комеморација, поред споменика. 2. Учесници могу идентификовати и разликовати оне који се сећају и оне којих се сећамо. 3. Учесници могу идентификовати поруке и контроверзе везане за споменике.
Формат	Предавање и/или групни рад и презентације
Материјал	PowerPoint презентација (доступна на веб страници ХИП пројекта), пројектор, оловке и папир
Време	Око 45-60 минута
Кораци	<p>Ова вежба се може реализовати на два начина:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1.) као класично предавање уз помоћ <i>PowerPoint</i> презентације, или 2.) као групна вежба. <p>Овде ћемо представити вежбу као групни рад, а ово упутство ће вам бити од помоћи ако је случај да се одлучите за <i>PowerPoint</i> презентацију.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Изаберите споменик који је актуелан у медијима или споменик који има значај у локалном контексту. Уместо тога, такође, можете имати госта предавача који ће представити неки споменик или питати учеснике који споменик они сматрају битним. Презентујте споменик дајући основне информације: <i>Зашто је саграђен? Ко је иницирао, а ко финансирао изградњу? Какви су дизајн и локација споменика? Да ли је споменик био оспораван?</i> Пошто је ово само један пример како споменици могу да изгледају, замолите учеснике да размисле о томе како би овај споменик могао алтернативно да изгледа, односно, који су то могући варијетети истог. 2. Поделите испитанике у пет мањих група. Свака група ће разматрати (<i>brainstorm</i>) једну од тема. Пошто су теме комплексне и апстрактне, можете обезбедити учесницима лист папира са смерницама за размишљање и сликама других споменика. Свака група добија један велики лист папира (постер) на коме може да нацрта менталну мапу (погледај Вежбу 2) или да илуструје своје идеје.

Група 1: „Зашто људи граде споменике и да ли је ова прича о прошлости важна данас?“

Размислите о могућим разлозима (као што су утицај рата, губитак чланова породице, процес грађења нације) и важности споменика. Да ли су споменици само о прошлости или су и за садашњост?

Група 2: „Ко гради споменике и са каквим порукама?“

Размислите о политичким актерима, жртвама/преживелима, ветеранима, уметницима и активистима. Нагласити да су ове улоге ретко искључиве и једноставне. Када се ради о порукама, размислите о жаљењу/едукацији/упозорењу/оптуживању итд.

Група 3: „Који су још актери битни да би се споменик саградио?“

Размислите о финансијеру, локалној влади, уметнику и/или архитекти итд.

Група 4: „Који још начини постоје да се сећамо рата или конфликта?“

Размислите о гробљима и оштећеним зградама али и уџбеницима историје, филмовима, музици, књигама, породичним причама итд.

Група 5: „Какве разлике у дизајну и локацији могу постојати и шта нам оне говоре?“

Размислите о разликама између апстрактног и фигуративног дизајна; аутентичне и симболичке локације. Такође обратите пажњу на знаке пропадања.

Група 6: „Зашто и како, неки споменици могу бити оспорени?“ или „Зашто је некада тешко изградити споменик?“

Размислите о емоцијама, осећањима и искуствима рата које људи могу имати. Такође је важно размотрити одређене актере који могу имати интерес да испричају (или одбаце) причу иза споменика (као политички актери нпр.), такође, размотрити и чињеницу да као резултат овога неки споменици никада неће бити изграђени.

3. Свака група презентује своје закључке и дискутује налазе са свим учесницима. Користите *PowerPoint* како бисте илустровали неке од тема.

Вежба 5: Биографија споменика

Главна

Циљ	<ol style="list-style-type: none"> 1. Учесници могу да анализирају споменик у односу на његову естетику, историју коју репрезентује и поруку коју шаље, пратећи <i>Водич за читање споменика</i> који је се налази у овом приручнику. 2. Учесници могу да презентују анализе својим вршњацима у формату који изаберу, одговарајући на питања о ономе што су научили, уз то, разматрајући сличности и разлике у вези са „својим“ спомеником. 3. Учесници могу разумети да је процес меморијализације универзалан, али да је сваки споменик део специфичног историјског и политичког контекста.
Формат	Групни рад и презентације
Материјал	Чисти, велики папири, разнобојне оловке и други материјал за израду постера. У зависности од расположивости, као изворе информација учесници могу користити интернет или новинске чланке које ће обезбедити професор.
Време	Око 60-120 минута
Кораци	<ol style="list-style-type: none"> 1. Изаберите три до пет споменика које ћете користити у току целе <i>Memory Walk</i> радионице. Формирајте групе од по 5 учесника. 2. Учесници истражују „свој“ споменик користећи водич за читање споменика (погледајте испод). Посебну пажњу обратите на поређење сличности и разлика између (националних и страних) споменика. 3. Учесници праве презентацију (у изабраној форми) „свог“ споменика на бази истраживања које су обавили. Користе информације до којих су дошли користећи водич за читање споменика са фокусом на следећа питања и теме:<ul style="list-style-type: none"> ⇒ Шта сте ново научили о овом споменику? Шта сте ново научили, или шта нисте претходно знали о историји коју споменик репрезентује? ⇒ Које разлике сте нашли између „свог“ споменика и сличних (међу)народних споменика? ⇒ Које сличности сте нашли између „свог“ споменика и сличних (међу)народних споменика? 4. Учесници представљају „своје“ споменике. Публика смишља питања за групу која га представља. Покушајте да, у дискусији након презентације, обрадите тему естетике, поруке коју споменик шаље, сличности и разлике.

Memory Walk Водич за читање споменика

A. Историја

1. Који историјски догађај или личност, споменик репрезентује? На основу чега сте то закључили?

B. Изградња

2. Ко је иницирао изградњу споменика?
3. Како је текао процес доношења одлуке?
4. Када је споменик саграђен?
5. У каквом (социјалном, економском и/или политичком) контексту је споменик изграђен?
6. Која (особа или организација) је финансирала изградњу споменика?
7. Ко, када, како, на који начин је отворио (инаугурисао) споменик?

C. Функција

8. Где се налази споменик? На пример: на аутентичној или симболичкој локацији, сакривен или на истакнутом месту, итд.
9. Какви су форма, облик и дизајн споменика? На пример: апстрактна или фигуративна, традиционална или модерна, итд.
10. Које симболе споменик (не) користи? На пример: религијске, политичке, родне, класне, расне, историјске, уметничке, емоционалне, итд.
11. Да ли на споменику постоји натпис, посвета, знак или плочица? Шта на њој (не) пише?
12. Да ли споменик садржи поруке за посматрача? Да ли постоје поруке „између редова“? На пример: искључивање или укључивање одређених група, да ли се ради о споменику који некога слави, окривљује, нешто пориче или има образовну улогу, итд.
13. За кога или против кога је овај споменик саграђен? На пример: жртве, починиоци, помагачи, посматрачи, итд.
14. Којој публици је намењен овај споменик? На основу чега то можемо закључити? На пример: ако је споменик на локалном језику – локалном становништву или ако је споменик на страном језику – туристима, итд.
15. Да ли је споменик у интеракцији са посматрачем? На пример: споменик вас „тера“ да гледате доле или горе, да ходате или да га додирнете, итд.
16. Које (локалне или стране) споменике знате а да су упоредиви са овим спомеником? Које су сличности? Које су разлике? Како објашњавате ове сличности и разлике?

D. Реакције и перцепција

17. Да ли је овај споменик изазивао, или изазива, јавне расправе или контроверзе? Ко је укључен у ове дебате и зашто? Која су различита становишта и критике? Зашто, по вашем мишљењу, ови актери на одређени начин виде споменик?
18. Да ли су се облик и/или порука споменика променили током времена? На који начин?
19. Како споменик изгледа данас? На пример: да ли је оштећен, заштићен, запостављен, заборављен или се о њему води брига, итд.
20. Да ли се споменик и даље користи током (не)званичних комеморација и/или (политичких) активности?
21. Да ли је споменик део свакодневног живота и да ли га посећује много људи? Ако јесте, на који начин се користи? Ако није, зашто је по вашем мишљењу игнорисан?

Вежба 6:

Memory Walk кратки филмови

Главна

- Циљ**
1. Учесници могу критички да размотре постојеће *Memory Walk* кратке филмове и да комуницирају са својим вршњацима.
  2. Учесници могу да репродукују основну структуру једног *Memory Walk* кратког филма и да искористе (делом или у целини) ову структуру за снимање свог кратког филма.
- Формат**   Групни рад и презентације
Материјал   Лап-топ рачунари, оловке и папир
Време   Око 45-60 минута
- Кораци**
1. Поделите учеснике у пет мањих група или задржите групе формиране за Вежбу 5 (погледај страну 13). Свака група истражује једну земљу или регион и анализира *Memory Walk* кратке филмове који су снимљени тамо.
  2. Доделите свакој групи земљу или регион. Како бисте то урадили, посетите Јутјуб (*YouTube*) канал *Anne Frank House* на [youtube.com](https://www.youtube.com/channel/UCv31111111111111111111) (кључне речи 'anne frank house memory walk'). Направите избор тако да буде могуће повезивање кратких филмова, нпр. кратки филмови са темом „отпор“.
  3. Свака група гледа кратки филм који им је додељен док уједно истражује историју коју споменик репрезентује. Учесници и овде могу користити Водич за читање споменика. У оквиру ове вежбе није потребно одговорити на сва питања, већ само на питања на која је могуће дати одговор на основу кратког филма.
  4. Након тога, учесници поново гледају кратки филм, али овог пута усмеравају пажњу на различита мишљења која се у кратком филму појављују. У својој анализи требало би да се усмере на то како естетика и (перципирана) порука споменика утиче на различита мишљења.
  5. Сада је фаза истраживања готова и учесници почињу да раде на припреми презентације својих налаза. У презентацији би требало да дају одговоре бар на следећа питања:
    - ⇒ Који су, по вама, значење, сврха или порука овог споменика?
    - ⇒ Шта можете да кажете о дизајну и локацији споменика?
    - ⇒ Којим групама или којим људима је споменик намењен?
    - ⇒ На која различита мишљења сте наишли у кратком филму? Која мишљења или перспективе нисте чули у кратком филму? Размислите, на пример, о људима оријентисаним ка будућности и стратегијама порицања које људи користе као нпр. политичари који покушавају да сакрију одређену причу. Можете такође да размислите о младим људима који не осећају везу са овом историјом нити их она брине. Како је ваше мишљење или перспектива о овом споменику?
  6. Групе презентују своје налазе и вежба се завршава пленарном дискусијом.

Циљ	<ol style="list-style-type: none"> 1. Учесници могу да идентификују и именују различите друштвене актере и различите групе које су укључене у изградњу споменика. 2. Учесници могу да дају основна објашњења или основни наратив одређених (супротстављених) аргумената, расуђивања и перспектива везаних за изградњу споменика.
Формат	Групни рад и презентације
Материјал	Лап-топ рачунари, велики листови папира, оловке различитих боја и остали материјал потребан за израду постера
Време	Око 45-60 минута
Кораци	<ol style="list-style-type: none"> 1. Одштампајте и исеците картице са актерима (погледајте доле или их пронађите на веб страници ХИП пројекта). 2. Још једном учеснике поделите у групе од по 3 до 4 члана или задржите групе формиране за Вежбу 5. 3. Свакој групи задајте различити <i>Memory Walk</i> кратки филм као извор инспирације за споменик или замолисте учеснике да сами размисле о историјским догађајима који су им познати а за које би желели да изграде споменик. За ову вежбу није битно да ли споменик који комеморира одређени историјски догађај већ постоји. 4. Поделите картице актера насумично члановима група. За сваку групу вам је потребан нови сет картица. Свакој групи дајте материјал за рад. 5. Замолисте учеснике да продискутују споменик „из улоге“ коју су добили на картици. Учесници треба да говоре из „своје“ перспективе. Могу бити креативни и користити машту али могу и базирати своју перспективу на ставовима које су чули у <i>Memory Walk</i> кратким филмовима. 6. После дискусије, свака група требало би да почне да „гради“ свој споменик уважавајући перспективе свих укључених актера. Требало би да одговоре на следећа питања, и одговоре да представе на свом постеру (могу изабрати и други начин презентације): <ul style="list-style-type: none"> ⇒ Које је мишљење „мог“ актера о овом споменику? ⇒ Како сте добили идеју за овај споменик? ⇒ Који су разлози да изаберете баш овај споменик? ⇒ Какве изборе сте морали да правите и зашто? Који елементи нису постали део коначног плана? ⇒ Где ће споменик бити изграђен? ⇒ Која ће бити порука споменика? ⇒ Како ће се финансирати изградња споменика? ⇒ Како ће споменик изгледати? ⇒ Каква ће бити церемонија отварања споменика? 7. Свака група презентује постер свог споменика.

Картице актера²

ГРАЂАНИН

Ви сте сведок историје која се комеморира.

Размислите о томе каква је ваша позиција у вези са овим спомеником. Да ли сте били жртва, сведок, посматрач или починилац током овог историјског догађаја? Или сте можда имали вишеструку улогу?

Имајте у виду ко или шта сте ви: на пример, мушкарац или жена, млади или стари, члан већинске или мањинске групе (нпр. у односу на расу, етничку припадност, сексуалну оријентацију) и које сте политичке оријентације.

ВЕТЕРАН

Ви сте се борили као професионални војник током историјског догађаја који се комеморира.

Размислите о томе која је ваша позиција у односу на споменик. За кога или против кога сте се борили? Да ли сте изгубили или победили?

Имајте у виду ко или шта сте ви: на пример, мушкарац или жена, млади или стари, члан већинске или мањинске групе (нпр. у односу на расу, етничку припадност, сексуалну оријентацију) и које сте политичке оријентације.

ТУРИСТА

Ви нисте упознати са националном историјом која се комеморира, али у својој земљи имате споменик који комеморира исти историјски догађај.

Замислите да видите споменик по први пут. Шта бисте мислили о њему? Да ли бисте одмах знали који историјски догађај се комеморира? Шта мислите о поруци споменика?

Имајте у виду ко или шта сте ви: на пример, мушкарац или жена, млади или стари, члан већинске или мањинске групе (нпр. у односу на расу, етничку припадност, сексуалну оријентацију) и које сте политичке оријентације.

КОМШИЈА

Ви живите у непосредној близини локације где ће споменик бити изграђен. То значи да ћете ви сваког дана бити суочени са историјом коју он репрезентује.

Размислите о томе да ли се слажете са локацијом споменика? Да ли бисте желели да га виђате сваки дан? Шта мислите о изгледу споменика?

Имајте у виду ко или шта сте ви: на пример, мушкарац или жена, млади или стари, члан већинске или мањинске групе (нпр. у односу на расу, етничку припадност, сексуалну оријентацију) и које сте политичке оријентације.

²Ове картице не би требало да ограниче учеснике на једну улогу већ да покажу разноврсност улога као и могућа преклапања. Имајте на уму да свака “етикета”, улога или актер имају своје комплексности које се морају детаљно размотрити.

АКТИВИСТА

Ви сте политички активни и желели бисте да се нешто везано за споменик промени.

Размислите о томе да ли (и зашто) бисте желели да споменик остане ту где је, да се сруши или да се изгради потпуно нови споменик.

Имајте у виду ко или шта сте ви: на пример, мушкарац или жена, млади или стари, члан већинске или мањинске групе (нпр. у односу на расу, етничку припадност, сексуалну оријентацију) и које сте политичке оријентације.

УМЕТНИК

ИЛИ АРХИТЕКТА

Ви сте дизајнер (локације) споменика.

Размислите о томе да ли имате личне везе са спомеником или сте потпуно неутрални? Шта би била сврха или циљ вашег дизајна?

Имајте у виду ко или шта сте ви: на пример, мушкарац или жена, млади или стари, члан већинске или мањинске групе (нпр. у односу на расу, етничку припадност, сексуалну оријентацију) и које сте политичке оријентације.

ГРАДОНАЧЕЛНИК

Ви сте градоначелник града или места у коме ће споменик бити саграђен.

Размислите о различитим групама које покушавају да остваре своје циљеве везано за овај споменик. Да ли можете да нађете баланс између циљева различитих група или пратите своје циљеве?

Имајте у виду ко или шта сте ви: на пример, мушкарац или жена, млади или стари, члан већинске или мањинске групе (нпр. у односу на расу, етничку припадност, сексуалну оријентацију) и које сте политичке оријентације.

ИСТОРИЧАР

Ви сте научник и истражујете историју коју ће споменик комеморирати.

Размислите о томе шта је вама, као историчару, најбитније? Да ли желите да се испоштује историјска тачност и истина или социјално пожељни циљеви?

Имајте у виду ко или шта сте ви: на пример мушкарац или жена, млади или стари, члан већинске или мањинске групе (нпр. у односу на расу, етничку припадност, сексуалну оријентацију) и које сте политичке оријентације.

Вежба 8: Мој идеални споменик

Главна

Циљ	<ol style="list-style-type: none"> 1. Учесници се креативно укључују у тему споменика 2. Учесници могу да уграде своју перспективу у креирање алтернативног наратива. 3. Учесници могу да размотре, на основном нивоу, своју улогу и одговорност у односу на грађење споменика.
Формат	Индивидуални/групни рад и презентације
Материјал	Оловке у боји и (велики) папири (глина по избору)
Време	Око 45-60 минута
Кораци	<ol style="list-style-type: none"> 1. Дајте сваком учеснику велики лист папира и/или глину и замолиите их да нацртају, представе менталном мапом, направе од глине или опишу речима свој идеални споменик (ако имају неограничена финансијска средства). 2. Ставите све постере на зид (или презентујте моделе од глине на столу) и на тај начин формирајте галерију постера/споменика. Учесници би требало да представе свој споменик остатку групе. У својој презентацији, учесници такође, треба да одговоре на следећа питања:<ul style="list-style-type: none"> ⇒ Зашто сте изабрали баш овај историјски догађај или личност? ⇒ Коју поруку желите да пошаљете овим спомеником? 3. Када сви учесници презентују своје идеалне споменике, наставите вежбу дискусијом о следећим темама:<ul style="list-style-type: none"> ⇒ Да ли мислите да ви, као млади људи, треба да имате утицај на то који споменици се граде? Зашто да/не? ⇒ Да ли млади људи генерално имају мишљење о споменицима? Да ли би требало да га имају? 4. Завршите вежбу са разматрањем начина на које учесници могу да постану активни у својој средини?

- Циљ**
1. Учесници вежбају вештине критичког мишљења кроз дебату.
  2. Учесници разумеју различите перспективе везане за ову тему и могу да дискутују за или против њих, независно од своје позиције или мишљења о теми.
- Формат** Различите форме дебате се користе у комбинацији са *Memory Walk* кратким филмовима.
- Материјал** Теме за дебате (на страни 28 видите коментаре и предложена питања за дебату везана за кратке филмове који се налазе на ДВД-у).
- Време** Варира (трајање вежбе је различито за различите формате дебате).
- Предлог:** групна припрема = 10 минута; презентација главних аргумената 1 минут по говору (приближно 10 минута укупно); професор коментарише или пресуђује (3 минута) = укупно, приближно 20 минута.
- Кораци**
1. Прebroјте учеснике наглас. Поделите их тако да они са парним бројевима буду једна, а они са непарним друга група. Једној групи доделите позицију „ЗА“ а другој „ПРОТИВ“.
  2. У оквиру групе учесници би требало да смисле 3 кључна аргумента који презентују њихову позицију.
  3. Учесници могу дебатовати о кратком филму који сте погледали или о повезаним питањима. Битно је да модератор мотивише учеснике да се држе својих улога тј. да заступају ставове своје стране (независно од својих личних ставова). Учесници представљају своје аргументе следећим редоследом:
    - I) Група ЗА представља аргумент ЗА 1;
    - II) Група ПРОТИВ одговара на ЗА 1 и представља ПРОТИВ 1;
    - III) Група ЗА одговара на ПРОТИВ 1 и представља ЗА 2
    - IV) Група ПРОТИВ одговара на ЗА 2 и представља ПРОТИВ 2;
    - V) Група ЗА одговара на ПРОТИВ 2 и представља ЗА 3;
    - VI) Група ПРОТИВ одговара на ЗА 3 и представља ПРОТИВ 3;
    - VII) Група ЗА сумира дебату и објашњава зашто су они победили;
    - VIII) Група ПРОТИВ сумира дебату и објашњава зашто су они победили;
- Додатни материјал** Користите меку лоптицу или играчку уз правило „може говорити само онај код кога се налази лоптица“ (осим фацитатора). Баците лопту ЗА групе и нека неко из ове групе образложи аргумент ове групе. Након тога, ова особа баца лоптицу насумичном члану групе ПРОТИВ (или члану који сигнализира да жели да говори следећи). Они образлажу аргумент или одговор. Након тога поново бацају лоптицу некоме из групе ЗА. Бацање лоптице се наставља док год су одговори и аргументи оригинални тј. у складу са правилом – „не смеће понављати нешто што је већ речено већ изнети неки нови, оригинални аргумент“. (Време: не више од 15 минута по теми).

Вежба 10: Обилазак локалних споменика

Домаћи

- Циљ**
1. Учесници постају генерално свеснији свог окружења а нарочито присуства споменика
  2. Учесници се усмеравају на тему и упознају са темом на базичном нивоу.
- Формат** Индивидуални/групни рад и презентације
- Материјал** Камера, лап-топ рачунар, оловка, папир
- Време** Домаћи: 90 минута (истраживање)
На часу: 45 минута (презентација)
- Кораци**
1. Замолите сваког од учесника да пронађе најближи споменик у свом суседству и да га истражи (било на интернету или да пита своје родитеље/старатеље).
  2. Учесници би требало да фотографишу споменик или да пронађу на интернету фотографије споменика које ће користити у својој презентацији.
  3. Учесници презентују „своје“ споменике (компјутерски програм за презентацију слајдова или постер). Након тога следи дискусија о сличностима и разликама у естетици, локацији и поруци споменика.
- Додатни материјал** Ова вежба се може користити и као уводна вежба која ће помоћи учесницима да се упознају са темом и да активирају претходно знање о теми.

Вежба 11: Усмена историја споменика

Домаћи

Циљ	<ol style="list-style-type: none"> 1. Учесници постају свесни и могу се лакше повезати са личним причама „иза“ споменика. 2. Учесници су изложени „стварним“ мишљењима људи о споменицима.
Формат	Групни рад и презентације
Материјал	Лап-топ рачунар, мобилни телефон, камера или било који уређај за снимање
Време	На часу: 45 минута (припрема) + 45 минута (презентације) Домаћи: 90 минута (истраживање код куће)
Кораци	<ol style="list-style-type: none"> 1. Направите листу споменика који су лако доступни учесницима. Постоје две опције за ову вежбу: (а) Учесници у групама посећују споменик и интервјуишу пролазнике о значењу и поруци споменика као и њиховом мишљењу о споменику; (б) Учесници у паровима интервјуишу сведоке, архитекту или неке друге актере повезане са спомеником. 2. Током припреме учесници истражују споменик (користећи водич за читање споменика) и припремају (отворена) питања за интервју о споменику за који су заинтересовани. 3. За домаћи, учесници посећују споменик/експерта и снимају (телефоном или камером) своје интервјуе. Учеснике треба подстаћи да разговарају са што више различитих људи. Нарочито у пост-конфликтним подручјима, учесници морају бити спремни на (негативне) коментаре које могу добити. 4. Учесници припремају мултимедијалну презентацију и презентују је на часу.
Додатни материјал	Материјал који се прикупи може се користити за Вежбу 7: Један споменик, десет мишљења (види страну 16)

Прича о радионици *Memory Walk*

Представљање концепта

Између 2012. и 2015. године радионице *Memory Walk* су спроведене у 14 земаља и у оквиру њих је настало 50 кратких филмова. Истраживање споменика и упознавање младих учесника са овом темом на креативан начин показали су се као успешна комбинација.

Ово, међутим, не значи да је концепт у потпуности развијен. На основу интервјуа са експертима, професорима и учесницима односно ученицима изабрали смо неколико примера добре праксе и сугестија које би требало размотрити. Изјаве које следе су изјаве неких од људи који већ имају искуства са радионицом. Надамо се да ће вам оне дати увид у размишљања која су ушла у развој концепта *Memory Walk*.

Ако желите да поделите свој коментар или мишљење, контактирајте Кућу Ане Франк користећи е-мејл адресу: memorywalk@annefrank.nl или пронађите е-мејл адресу свог локалног координатора на веб страници ХИП пројекта (види секцију *Memory Walk* Библиотека).

Повезивање прошлости и будућности

“Ова радионица даје трећу димензију дводимензионалној слици историје. Приступа споменицима као скривеним оазама историјског знања, урбаном благу које чека да буде откривено истовремено их демистификујући. Циљ радионице није да информише пролазнике о споменику него да учесницима укаже на то да је историја дебата која траје и у садашњости, а не монолог који је уклесан у камену.”

Твртко Патер, директор ХЕРМЕС-а и *Memory Walk* тренер, Хрватска

Битно је имати у виду да учесници могу бити лично повезани са одређеним историјама. Питања која се дискутују могу некада погодити болна места, нарочито у земљама које су искусиле рат и конфликт у блиској прошлости. У овим регионима, “истина” о ономе што се догодило у прошлости може и даље бити предмет озбиљних дебата. Ове дебате могу се (неочекивано) појавити током *Memory Walk* радионице.

Ипак, учесници се могу осетити погођени темама чак и ако се ради о догађајима из даље прошлости. Сећања могу бити осетљива, потиснута или ућуткана иако су се догађаји десили пре више од сто година. За неке учеснике, причање о овим догађајима може бити болно или чак немогуће. Један од примера такве “тешке” али далеке прошлости је Холандска историја ропства – историја која се често пориче, “заборавља” или јој се умањује значај. За професоре је кључно да увек имају на уму могуће тензије у групи, да уважава сваку перспективу и односе се према свим осетљивим темама са поштовањем.

Повезивање земаља

„Вежбе од којих се састоји Memory Walk нуде начин да се истражи како функционише грађење споменика и како се сећамо. Радионица покушава да прошири националне границе упоређивањем споменика из целог света. Радионица, на тај начин, покушава да пружи алат који служи за гледање изван граница и, још више, изван наших историјских хоризоната.“

**Лаура Бурхоут, историчарка и Memory Walk тренер,
„Кућа Ане Франк“, Холандија**

Одлуке које се тичу споменика најчешће доносе националне владе. Они виде споменике као веома ефикасан начин да се исприча прича о нацији а да се креира осећај националног. Ово се лако може претворити у манипулацију, једностраност или чак злоупотребу прошлости. Радионица *Memory Walk* се труди да обезбеди учесницима знања и алате који су им потребни како би постали свесни ових процеса. Уче како да упореде различите националне и стране споменике како би увидели разлике али и бројне сличности између њих. Овај приступ, међутим, некада ризикује да умањи јединственост сваког од споменика. Стога је једнако важан балансиран приступ.

Мултиперспективност личних историја

„Мултиперспективност може, ако је радимо квалитетно, повећати одређене потенцијалне квалитете и способности учесника. Помаже нам да препознамо како сваки учесник има своју перспективу и своју локалну историју у садашњем друштву. Кроз активни метод учења у методологији Memory Walk-а са интервјуисањем и снимањем, комад камена или пејзажа може се контекстуализовати истраживањем и дискусијом.“

**Сенада Јусић, професорка историје и
ЕУРОКЛИО ХИП тренер, Босна и Херцеговина**

Захтевајући од учесника да буду отворени за различите историјске перспективе, овај приступ такође поставља пред професоре изазов да и они сами буду отворени за нове углове гледања, потенцијално различите од њихових. Такође, захтева да као професор будете додатно сензитивни у погледу избора које правите. Какву селекцију споменика правите, које примере ћете изабрати а које ћете изоставити? Зашто? Увек постоји логика у вашем избору. Можда чак политичка или идеолошка позадина. Свака перспектива има своје могућности и ограничења а неке перспективе могу бити супротстављене другима. Покушајте да будете искрени и транспарентни у односу са учесницима када се ради о вашим личним преференцијама и перспективи јер ово може да помогне да се отвори дискусија.

Истовремено, морате бити опрезни како не бисте дозволили да једна перспектива надвлада другу.

Оснаживање учесника

„Учесници изађу на улицу, виде споменике, причају са људима и на крају се осећају оснажено. То је зато што они раде, они постављају питања, они су ствараоци. Чињеница да имају прилику да буду новинари или филмски режисери је најузбудљивији део. Експериментисање се подстиче, а неконвенционални приступ се не сматра грешком.”

Ида Љубић, професорка историје, Хрватска

Важан аспект вежби у оквиру *Memory Walk* радионице је фокус на улогу и одговорност учесника. То им даје могућност да презентују споменике и своје историје, својим речима. Један од начина да се ово подстакне је да се учесницима да максимална контрола над материјалом на коме раде: који споменик желе да истражују, кога желе да интервјуишу и како желе да презентују своје резултате.

Стицање практичних вештина

„Добро је видети да се учесници баве овим, некада, тешким темама. Учесници се овако покрену из пасивне позиције и крену у рефлексiju и критичку анализу.“

Инес Ламберт, филмска редитељка

Укључивањем израде филма као једне од главних компоненти програма, историја постаје доступна у садашњости. Учесници уче како да изразе своју перспективу. Ова активност олакшава бављење комплексном темом и помаже да се, најчешће фиксирани, наративи о споменицима прикажу на креативан начин.

Пример Програма *Memory Walk* радионице

Дан 1. *Лекције о сећању*

Пре него што учесници почну са својим истраживачким задацима, учествују у вежбама и слушају предавања актера, као што су експерти, уметници, активисти или сведоци и свог тренера. Види вежбе у овом приручнику

Дан 2. *Обилазак споменика*

Учесници обилазе различите споменике. Као полазна тачку за дискусију о споменицима учесници би требало да приђу споменицима као да су истраживачи и/или новинари. Учесници преиспитују споменик и разматрају његово значење (значења), естетику, као и симболику споменика.

Дан 3. *Снимање и интервјуисање*

После истраживања одређеног споменика, учесници пролазе тренинг интервјуисања и коришћења камере. Након тога учесници интервјуишу грађане и пролазнике питајући их о њиховим мислима, идејама, критици као и перцепцији споменика. Ови интервјуи се снимају.

Дан 4. *Монтирање видео материјала*

Монтирање интервјуа у креирање мини документарних филмова дужине од око 5 минута под вођством и уз помоћ професионалних монтажера. Кратки филмови би требало да се баве историјом коју споменик репрезентује као и различитим мишљењима људи који су снимљени.

Дан 5. *Промоција резултата*

Пројекција кратких филмова и публиковање на Јутјубу (*YouTube*) како би били презентовани што широј публици.

Видео коментари *Memory Walk* ХИП

Memory Walk филмска радионица одржана је у Босни и Херцеговини (2013.) а Хрватској, Македонији и Србији (2014.) као део ХИП пројекта.

Током сваке од *Memory Walk* радионица, направљена су 3 кратка филма од по приближно 5 минута у Сарајеву/Источном Сарајеву, Загребу, Скопљу и Београду. Сваки кратки филм дискутује један (не)постојећи споменик или име улице.

Испод се налази кратко објашњење сваког споменика, питања за дискусију (која се могу користити у Вежби 9: Дебатовање споменика) и додатни материјал за читање/домаћи. Предложени материјал за читање укључује језичку одредницу (ЕНГ, БХС, МАК, АЛБ). Овај избор извора никако није коначан и текстови нису увек у складу са ставовима аутора већ је намењен као инспирација за започињање дискусије.

За додатне генералне као и регионалне ресурсе посетите *Memory Walk* библиотеку у овом приручнику на страни 44.

Свака *Memory Walk* филмска радионица је произвела 3 кратка филма.

Кратки филм 1 одговара споменику везаном за Други светски рат,

кратки филм 2 споменику из периода Југославије а

кратки филм 3 споменику везаном за ратове и конфликте 1990-их (Босна и Херцеговина, Хрватска, Србија) или процес грађења нације у 2010-им (Македонија).

Кратки филм 1: Споменик Милану Симовићу

О чему је овај споменик?

Споменик Милану Симовићу, који се налази на Палама, Источно Сарајево, комеморира партизана Милана Симовића: Народног хероја у Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији након 1945. Титула Народног хероја је друга највиша војна награда за Југословене који су се истакли изванредним делима. Симовић је ову титулу добио као командант Витешке чете Романијског партизанског одреда током Другог светског рата. Током борби на линији фронта, организовао је рушење железничке пруге Сарајево – Вишеград и тако је онеспособио на више од 10 месеци. Касније је убијен од стране Усташа. Споменик се састоји од статуе Милана Симовића која се налази у малом парку.

Које су дилеме или контроверзе везане за овај споменик?

Споменици везани за Други светски рат настављају да буду оспоравани у Босни и Херцеговини. Ова сећања су поново мобилисана од стране елите пре 1990-их што је резултирало у конкурентним перцепцијама Партизанског покрета. Партизани се сматрају или тлачитељима или покретом Антифашистичког отпора зависно од тога коју перспективу посматрамо. Овај споменик не игра више централну улогу у комеморативном календару Пала (Република Српска, Босна и Херцеговина), а мали парк око споменика изгледа напуштено.

Предлог питања за дискусију након гледања кратког филма:

1. Зашто су одређени људи проглашени Народним херојима током периода Југославије?
2. Зашто би неки људи могли да се не слажу са проглашавањем некога херојем?
3. Зашто су борци, а много мање жртве често тема споменика? Да ли постоје (да ли би могли да постоје) споменици за посматраче и помагаче?
4. Шта вам чињеница да је овај споменик запостављен (као и споменик у Кратком филму 2 – Спомен Парк Враца) говори о значају антифашистичке борбе у (различитим групама у) друштву.

Додатна литература/домаћи

1. Истражите (ЕНГ/БХС) народне хероје и погледајте сличности и разлике уз помоћ Листе ордења и медаља Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, 1945-1990, <http://www.medals.pl/yu/yu2.htm>
2. Прочитајте (БХС) више о Милану Симовићу „Милан Симовић – од скретничара возова до народног хероја“ www.palelive.com/licnosti/milan-simovic-od-skretnicara-vozova-do-narodnog-heroja

Кратки филм 2: Спомен Парк Враца

О чему је овај споменик?

Спомен Парк Враца је изграђен око места где се налазила стара Аустроугарска тврђава и отворен је 1981. године. Спомен парк Враца комеморира Партизанске и цивилне жртве Другог светског рата и имао је важну рекреативну функцију током постојања Југославије. Током опсаде Сарајева 1990-их, парк је коришћен од стране војних снага босанских Срба као стратешка тачка са које је гађан град који се налази у долини испод. Ове снаге су делимично оштетиле парк током повлачења 1996. године. 2005. године, Спомен Парк Враца је проглашен националним спомеником Босне и Херцеговине. Упркос томе, парк је до данас остао напуштен.

Које су дилеме или контроверзе везане за овај споменик?

Сећања везана за Други светски рат настављају да буду оспоравана у Босни и Херцеговини. Ова сећања су поново мобилисана од стране елите пре 1990-их што је резултирало у конкурентним перцепцијама Партизанског покрета. Партизани се сматрају или тлачитељима или Покретом антифашистичког отпора зависно од тога коју перспективу посматрамо. Спомен Парк Враца је тако од стране неких група у региону прихваћен а од других одбачен. Спомен Парк Враца је нарочито оспоравано место због вишеструких слојева сећања везаних за њега. Не само да садржи сећања на Други светски рат и период Југославије, него игра и трагичну улогу у опсади Сарајева. Тренутна дилема се тиче његовог реновирања, које се одлаже иако је парк на листи заштићених националних споменика. Неколико невладиних организација активно покушавају да очисте простор и обнове парк.

Предлог питања за дискусију након гледања кратког филма:

1. Пре опсаде Сарајева 1992. године, различити антиратни активисти су себе прозвали по Народном хероју Владимиру Перићу („Валтер“) који је бранио Сарајево током Другог светског рата. Шта је по вашем мишљењу била сврха „враћања Валтера“ 1992. године?
2. Од свих народних хероја само је неколико жена. Један од споменика у Спомен Парку Враца јесте споменик „Жена-борац“ који представља храброст и победу. Ипак овај споменик није посвећен одређеној жени народном хероју. Упоредите овај споменик са спомеником Милану Симиновићу. Зашто, по вашем мишљењу, постоји разлика између приказивања мушких и женских хероја и шта нам она говори о њиховом статусу у Југославији? Да ли је другачије данас?
3. Ако се Спомен Парк очисти и обнови, коју функцију би требало да има; да ли би требало да комеморира некога или нешто?

Додатна литература/домаћи:

1. Погледајте (ЕНГ/БХС) филм „Валтер брани Сарајево“ (1972.) о једном од Народних хероја који су бранили Сарајево током Другог светског рата
2. Прочитајте (БХС) Амра Чусто, Колективна меморија града – Вјечна ватра и Спомен Парк Враца. Хисторијска трагања, 1, 2008, [стр. 101-123]
http://www.iis.unsa.ba/pdf/historijska_traganja_1.pdf и прочитајте (ЕНГ) о Спомен Парку Враца на веб страници Комисије за Националне Споменике
http://www.kons.gov.ba/main.php?id_struct=50&lang=4&action=view&id=2559
3. Прочитајте (БХС) Горана Млинаревић 2015. Како спасити тековине антифашизма и једнакости свих? Символичка интервенција и иницијатива за обнову руке „Жене Борца“ на Врацама, 60-68 у: Баштина, 3, Музеј књижевности и позоришне уметности, Сарајево, 2015.
4. Прочитајте (ЕНГ) Јасмина Чаушевић (ур.) *Women Documented, Women and Public Life in Bosnia and Herzegovina in the 20th Century*. Сарајево, 2014.
[soc.ba/site/wp-content/uploads/2014/10/Women-Documented_web-verzija-sa-koricama.pdf](http://www.soc.ba/site/wp-content/uploads/2014/10/Women-Documented_web-verzija-sa-koricama.pdf)

Кратки филм 3: Сарајевске руже

О чему је овај споменик?

Сарајевске руже су бетонски ожигљци, изазвани експлозијама граната, који су касније попуњени црвеним цементом. Они комеморирају људе који су убијени током опсаде Сарајева (1992-1996). Непознато је ко је и када почео да пуни ове кратере црвеним цементом али су током година грађани и активисти покушали да сачувају и нагласе ова места сећања.

Које су дилеме или контроверзе везане за овај споменик?

Постоји неколико конкурентних прича о томе ко је иницирао стварање овог споменика и до данас је нејасно ко га је и када успоставио. Неколико невладиних организација је одржавало споменик и до 2012. године влада није водила бригу о њему (неке Руже су чак нестале након реновирања путева). 2012. године влада је почела реновирање неколико Ружа. Споменик „Сарајевске Руже“ је анониман и не садржи никакво објашњење или комеморативну таблу, што отвара могућност да он комеморира све жртве рата. Истовремено, многи туристи пролазе непримећујући их. За неке грађане Сарајева оне представљају моћно сећање на прошлост, док их други виде као знакове оштећења града које би требало поправити.

Предлог питања за дискусију након гледања кратког филма:

1. Да ли је битно знати ко је иницирао градњу споменика? Зашто?
2. Зашто влада у прошлости није водила бригу о овом споменику?
3. Колико је битна улога грађанских акција на примеру овог споменика?
4. Већина споменика из 19. и 20. века су велике статуе. Крајем 20. века, појавио се нови тренд споменика који су део плочника, које можете приметити само ако наиђете на њих. Зашто се, по вашем мишљењу, појавио овај тренд и какав ефекат имају велике статуе а какав споменици „у земљи“?
5. Да ли би, по вашем мишљењу, споменику требало додати објашњење или текст (нпр. плочу) или би требало да остане неми подсетник?

Додатна литература/домаћи

1. Прочитајте (ЕНГ/БХС) Сарајевске Руже; Ка политици сјећања – Азра Јунузовић / Sarajevo roses ; Towards politics of remembering (ArmisPrint, Sarajevo ; 2006).
2. Прочитајте (БХС) Акција младих активиста 2015: Бојом подсетили на крв из сарајевских ружа <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/foto-bojom-podsjetili-na-krv-iz-sarajevskih-ruza>
3. Упоредите (ЕНГ/БХС) Сарајевске Руже са Stolpersteine/Камен спотицања широм Европе ("Камен спотицања") https://bs.wikipedia.org/wiki/Kamenovi_spoticanja

Загреб, Хрватска:

Кратки филм 1: Споменик Децембарским жртвама

О чему је овај споменик?

Овај кратки филм анализира споменик “Децембарске жртве” аутора Душана Џамоње – историју иза споменика и различите перцепције те историје. Споменик комеморира жртве јавног вешања у Загребу од стране Хрватских власти нацистичке марионетске државе НДХ (Независна Држава Хрватска). Шеснаест антифашиста је обешено без суђења у децембру 1943. године у знак одмазде за минирање тајног складишта оружја од стране Партизана (герилски антифашистички покрет који је био активан у Хрватској у то време).

Које су дилеме или контроверзе везане за овај споменик?

Други светски рат је и даље осетљива тема у Хрватској, пошто је током рата део популације колаборирао са нацистичким окупатором а други део се борио против окупације у склопу Партизанског покрета. Обе стране су преживеле губитке и многи људи су и даље озлојађени због чланова породице које су изгубили током рата.

Предлог питања за дискусију након гледања кратког филма:

1. Да ли је могуће направити споменик који приказује све стране комплексне историје? Да ли би споменик требало да тежи томе?
2. Како је могуће да неки људи не знају где се споменик налази или шта представља?
3. Да ли је минирање тајног складишта оружја које припада нацистичкој марионетској држави акт тероризма или отпора?
4. Да ли је, по вашем мишљењу, апстрактни споменик прикладан комеморацији таквог догађаја?
5. Колико је битно сећати се антифашизма?

Додатна литература/домаћи

1. Прочитајте (БХС) „Из илегалног Загреба“, Иван Шибл.
2. Прочитајте (БХС) радове студената на тему меморијализације Другог светског рата у Хрватској „Мој завичај кроз вријеме“, Документа. (Documenta) http://www.documenta.hr/assets/files/publikacije/Moj_zavicaj_kroz_vrijeme.pdf
3. Истражите Партизански покрет у Југославији и у Хрватској
4. Истражите (БХС) меморијализацију концентрационог логора Јасеновац <http://www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=6468> и прочитајте (БХС) о Југословенском архитекте који је осмислио споменик у Јасеновцу. http://www.slobodnaevropa.org/content/Bogdanovic_dokumetarni_film/2177961.html

Кратки филм 2: Име трга - Маршал Тито

О чему је овај споменик?

Овај кратки филм представља различита мишљења везана за трг Маршала Тита. Ради се о једном од главних тргова у главном граду Хрватске, Загребу који је назван по председнику Социјалистичке Федеративне Републике Југославије. Хрватска се одвојила од Југославије током рата за независност 1990-их.

Које су дилеме или контроверзе везане за овај споменик?

Име трга је контроверзно зато што се на Титово наслеђе гледа различито у друштву. Део грађана у постјугословенском простору сматра да је Тито био велики државник који је урадио много за земљу током Другог светског рата када је предводио борбу против нацистичких окупатора као и након рата за изградњу Југославије. Други сматрају Тита ратним злочинцем и диктатором због лошег третмана затвореника након завршетка рата као и прогона политичких противника.

Предлог питања за дискусију након гледања кратког филма:

1. До које мере име улице или трга може служити као споменик? Какав значај може имати?
2. Како је могуће да се тако важна историјска фигура посматра на тако различите начине?
3. Да ли је могуће да су обе перспективе истините?
4. Да ли је могуће предавати историју ако не постоји јасан договор о историјском наративу?
5. Да ли мислите да су ове разлике проузроковане образовним системом или оним што људи науче код куће? Да ли је интернет допринео разјашњавању оваквих спорних историјских питања? Зашто?

Додатна литература/домаћи

1. Погледајте (ЕНГ/БХС) (део) документарног филма у продукцији ББЦ „Смрт Југославије“ на веб страници Јутјуб (*You Tube*) и продискутујте.
<https://www.youtube.com/watch?v=oODisdLoSYo>
2. Истражите друге политичке фигуре и потражите различите перспективе о њиховом животу и раду (нпр. Фидел Кастро, Махатма Ганди итд.).
3. Задајте учесницима да истраже „Рашомон ефекат“ који се бави појавом да понекад људи интерпретирају исти догађај на различите, контрадикторне начине. Користите чланак (ЕНГ/БХС/АЛБ/МАК) „Југоносталгија и Титови споменици“ за компаративно истраживање.
<http://www.balkaninsight.com/rs/article/jugonostalgija-i-titovi-spomencici>

Кратки филм 3: Споменик за Александру Зецу?

О чему је овај споменик?

Овај кратки филм поставља питање да ли је потребно саградити споменик који би комеморисао смрт Александре Зеца. Александра Зеца је била дванаестогодишња девојчица из Загреба која је убијена, заједно са својим оцем и мајком, зато што су били етнички Срби. Убиства су починили припадници резервног састава Министарства унутрашњих послова Републике Хрватске. Починиоци ових убиства никада нису осуђени.

Које су дилеме или контроверзе везане за овај споменик?

Овај инцидент није тема шире дебате јер би суочавање са њим значило суочавање са чињеницом да су Хрвати чинили ратне злочине. Постоји снажно уверење, које дели много људи, да би разговор о било чему лошем што је Хрватска учинила током рата на неки начин умањило значај чињенице да је ова држава имала право да брани своју независност од агресије.

Предлог питања за дискусију након гледања кратког филма:

1. Зашто неки људи сматрају нечију етничку припадност, расу или религију битном?
2. Зашто је друштвима тешко да прихвате да је њихова група/војска такође починила злочине?
3. Која је вредност споменика за жртве злочина које су починили ваши сународници?
4. Да ли, по вашем мишљењу, такви споменици могу да спрече мржњу и прогон мањина у будућности?

Додатна литература/домаћи

1. Погледајте (ЕНГ/БХС) фотографски есеј Сандре Виталјић о месту где је убијена породица Зеца. 'Неплодна тла', Сандре Виталјић: Изложба са које ћете изаћи на рубу суза или потпуно равнодушни.
<http://www.jutarnji.hr/-neplodna-tla--sandre-vitaljic-izlozba-s-koje-ћete-izaci-na-rubu-su-za-ili-potpuno-ravnodusni/444667/> и
https://www.academia.edu/3053923/INFERTILE_GROUNDS_THE_PHOTOGRAPH_A_S_A_SITE_OF_MEMORY
2. Прочитајте (ЕНГ/БХС) „Обитељ Зеца: сјећање и даље на чекању“.
<http://cdtp.org/wp-content/uploads/2014/05/RECOM-Initiative-Voice-13-2013-ENG.pdf> и <http://www.recom.link/bs/glas-inicijative-za-rekom-13-2013-2/>
3. Упоредите причу о Александри Зецу са причама друге деце жртава рата, као што су Злата Филиповић (БиХ) и Ана Франк (Холандија) или романирану причу о Лисел Мемингер (Немачка) и књизи „Крадљивица књига“ од аутора Маркуса Зусака.

Скопље, Македонија:

Кратки филм 1: Споменик Невени Георгиевој

О чему је овај споменик?

Овај кратки филм представља споменик Невени Георгиевој – Дуњи, младој жени, чланици Партизанског покрета која је погубљена када је имала седамнаест година. Њој су одсекли главу, набили је на колац и касније показивали грађанима Велеса у Македонији како би их заплашили. Она је била веома активна у Партизанском покрету између два светска рата, међутим постоји мало информација о њој.

Које су дилеме или контроверзе везане за овај споменик?

Овај споменик се налази у парку „Жена борац“ у Скопљу, али након државног пројекта „Скопље 2014.“ он је скоро неприметан и многи људи не знају да он постоји и кога представља. Споменик је оспораван јер илуструје мањак родне (и узрасне) репрезентације у споменицима.

Предлог питања за дискусију након гледања кратког филма:

1. Зашто су, по вашем мишљењу, жене боркиње, у поређењу са мушким херојима рата, мање присутне у култури сећања?
2. Да ли су важне жене и деца презентовани у довољној мери у историјским књигама и споменицима? Ко недостаје?

Додатна литература/домаћи

1. Упоредите (ЕНГ) Невену Георгиеву Дуњу са другим Партизанским женама боркињама у региону или женама боркињама у конфликтима широм света <http://www.historynet.com/famous-women-in-history>
2. Поред тога што може да буде боркиња, жена може, истовремено, да има и друге улоге као што су: жртва, починилац, посматрач или спасилац. Пронађите, у својој историји, личности (жене) које одговарају овим улогама. Да ли би ове личности требало такође да добију споменик и како би тај споменик изгледао? Уз помоћ Вежбе 8 „Мој идеални споменик“ креирајте споменик и објасните његов значај.
3. Уз помоћ Вежбе 5 „Биографија споменика“ (страница 13) истражите споменике других важних женских фигура, као што је Споменик Мајци Терези у Скопљу аутора Томе Серафиновског.

Кратки филм 2: Споменик Јосипу Брозу Титу

О чему је овај споменик?

Овај кратки филм презентује споменик Јосипа Броза Тита у главном граду Македоније. Тито је био председник Социјалистичке Федеративне Републике Југославије. Три споменика у Скопљу су посвећена Титу, сва три се налазе на истом месту, испред средње школе која носи његово име.

Које су дилеме или контроверзе везане за овај споменик?

“Скопље 2014”, пројекат у оквиру којег се спроводи изградња 34 споменика не укључује ниједан споменик из периода Југославије, па је због тога партија „Титове Лево Снаге“ илегално подигла велики споменик у његову част. Многи људи у Македонији верују да је овај споменик део пројекта „Скопље 2014“. Коначно, партија је јавно признала да стоји иза подизања споменика али и даље нема информација о томе ко је финансирао изградњу и ко га је направио (име скулптора остаје непознато). Нема информација о томе да ли споменик има легалну документацију и дозволу да буде на овом месту али га многи грађани Скопља подржавају.

Предлог питања за дискусију након гледања кратког филма:

1. Да ли би људи смели да постављају споменике на јавним местима без дозволе владе?
2. Којој историјској фигури треба саградити споменик у вашем граду/селу? Да ли би требало да имамо једнак број споменика за сваки историјски период или би неки историјски период требало да има више/мање споменика?

Додатна литература/домаћи

1. Истражите шта се догодило Титовим споменицима након распада Југославије уз помоћ ове колекције фотографија (МАК)
<http://b2.mk/news/26-jugoslovenski-spomenici-od-idninata?newsid=YvFA>,
текст (АЛБ)
<http://www.reporter.al/nostalqija-per-jugosllavine-lulezon-ne-memorialet-e-titos/>,
фотографски есеј (ЕНГ) ауторке Арне Мачкић
<http://www.failedarchitecture.com/mortal-cities-and-forgotten-monuments/>,
текст (ЕНГ/АЛБ/БХС)
<http://www.kosovotwopointzero.com/article/1011/mbi-monumentet-e-ish-jugosllavise-dhe-interpretimin-e-se-kaluares>,
и текст (БХС) о Југословенском архитекти Богдану Богдановићу
http://www.slobodnaevropa.org/content/Bogdanovic_dokumentarni_film/2177961.html
2. Користећи Вежбу 8 „Мој идеални споменик“ (страна 19) замолите учеснике да нацртају споменик за вођу кога сами изаберу.
3. Задајте учесницима да истраже „Рашомон ефекат“ који се бави појавом да понекад људи интерпретирају исти догађај на различите, контрадикторне начине. Користите чланак (ЕНГ/БХС/АЛБ/МАК) „Југоносталгија и Титови споменици“ за компаративно истраживање.
<http://www.balkaninsight.com/rs/article/jugonostalqija-i-titovi-spomenici>

Кратки филм 3: Споменици „Скопље 2014“

О чему је овај споменик?

Овај кратки филм представља пројекат „Скопље 2014“ који је у потпуности променио Скопље као град. Пројекат се састоји од 34 споменика и још 39 скулптура које би требало да репрезентују македонску историју и „попуне мањак уметности“ у граду. Пошто се пројекат састоји од великог броја споменика, филм се бави пројектом као целином а не специфичним споменицима. Кратки филм се бави утицајем који „Скопље 2014“ има на људе који живе у Скопљу и Македонији, као и на туристе.

Које су дилеме или контроверзе везане за овај споменик?

Овај кратки филм отвара питања транспарентности, финансијске оправданости, идентитета и историје. Људи у Македонији оштро су подељени око ових питања. Једна страна каже да је ово оправдан начин да се троши новац пореских обвезника, да пројекат чини главни град Македоније лепшим и да је повезан са историјом Македоније. За друге, пројекат је расипање огромне количине новца пореских обвезника (приближно 550 милиона евра што је 7 пута више него што је влада обећала да ће на овај пројекат потрошити). Постоје докази да се пројекат не спроводи на фер и транспарентан начин. Многи људи ни не схватају шта ови споменици представљају или се противе овако значајној промени изгледа града.

Предлог питања за дискусију након гледања кратког филма:

1. Ко треба да одлучи о томе који ће споменици бити изграђени?
2. Како би требало финансирати споменике: приватним или државним средствима?
3. Да ли су споменици ефективан начин да се научи историја и „попуни мањак уметности“?
4. Које кључне историјске догађаје би требало споменици да представљају?
5. Славенка Дракулић, хрватска списатељица, једном је написала (Интернационална политика, Фебруар 2011.) да државе бивше Југославије имају „премало историје, а превише сећања”.
На који начин је могуће да постоји 'превише сећања' кроз грађење споменика?

Додатна литература/домаћи

1. Прочитајте (ЕНГ/МАК) о пројекту „Скопље 2014“:
<http://skopje2014.prizma.birn.eu.com> или прочитајте (АЛБ)
<http://portalb.mk/tag/shkupi-2014/>
2. Питајте учеснике коју нову сврху и последице би могли да имају сви ови споменици који су део пројекта „Скопље 2014“. Дискутујте о могућим реакцијама различитих људи у граду (више различитих ставова можете прочитати (ЕНГ)
<http://www.balkaninsight.com/en/article/battle-for-skopje-facades-takes-off>

Како бисте ви реаговали? Ако бисте били против оваквог пројекта, која средства протеста су вам као грађанину доступна?

Београд, Србија:

Кратки филм 1: Споменик Старо Сајмиште

О чему је овај споменик?

Старо Сајмиште – Стари Београдски сајам изграђен је 1937. године на левој обали Саве на простору који је сада део ширег центра града. Године 1941, територија где се Сајам налази постала је део Независне Државе Хрватске (НДХ), а Сајам је претворен, од стране нациста, у концентрациони логор за Јевреје, Србе и друге непријатеље. Данас је то оронули део града где људи живе у илегалним (дивљим) насељима саграђеним на темељима концентрационог логора. Иако постоји мала плочица и већи споменик на обали реке Саве, никакве информације, нити споменик, не могу се наћи на простору самог бившег логора.

Које су дилеме или контроверзе везане за овај споменик?

Током Другог светског рата, овај концентрациони логор је био надамак града и гасни камиони „душегупке“ су на свом путу пролазили кроз град. Ово поставља питање о томе шта су становници Београда знали о логору. Након рата, ни они који су били заробљени ни они који су изгубили живот на Старом Сајмишту (Јеврејски логор Земун) нису никада адекватно комеморирани. Данас, мало грађана Београда зна историју овог места а без водича би причу о логору лако превидели посетиоци овог дела града.

Предлог питања за дискусију након гледања кратког филма.

1. Имајући у виду околности, да ли мислите да су грађани Београда знали шта се дешава у то време? Шта, по вашем мишљењу, мотивише људе да (не) реагују у оваквим ситуацијама? Да ли бисте ви реаговали ако би се нешто слично дешавало данас?
2. Зашто су нацисти најчешће градили концентрационе логоре на удаљеним локацијама, далеко од остатка популације?
3. Да ли знате неко слично место у вашем граду/региону?
4. Да ли мислите да би Старо Сајмиште требало комеморисати на другачији начин. Како?
5. Већина бивших концентрационих логора су претворени у меморијалне центре или музеје. Зашто се, по вашем мишљењу, ово још није догодило са Старим Сајмиштем у Београду? Како би било живети у кући која се налази на месту где су се налазиле бараке бившег концентрационог логора?

Додатна литература/домаћи

1. Прочитајте (ЕНГ/БХС) више информација о Старом Сајмишту: <http://www.starosajmiste.info/sr/> и упоредите тренутну употребу овог простора са употребом простора транзитног кампа Дранси у Француској који се такође користи за социјално становање.
2. Погледајте (ЕНГ/БХС) документарни филм о Старом Сајмишту <https://www.behance.net/gallery/821870/Staro-Sajmiste-documentary-series>
3. Прочитајте (ЕНГ) књигу „Мој добри отац“ од ауторке Беате Ниман која је писала о свом оцу, вођи Гестапоа у Београду.
4. Прочитајте (ЕНГ/БХС) о Хилди Дојч, медицинској сестри-волонтеру која је помагала заробљеницима логора Старо Сајмиште као и више о прогону Јевреја у Србији: http://ioz.rs/Sajmiste/Catalog_Sajmiste_WEB.pdf
5. Прочитајте (БХС) делове књиге Јована Бајфорда „СТАРО САЈМИШТЕ – Место сећања, заборав и спорења“ (2011) https://rs.boell.org/sites/default/files/staro_sajmiste_-_jovan_bajford_72_dpi.pdf и прочитајте (ЕНГ) Рена Јеремић Радле, „Сећање у транзицији: Концентрациони логор Сајмиште у званичној политици сећања Југославије и Србије“ <http://www.cultures-of-history.uni-jena.de/debating-20th-century-history/serbia/rememberance-in-transition-the-sajmiste-concentration-camp-in-the-official-politics-of-memory-of-yugoslavia-and-serbia/>
6. Истражите различите прогоњене групе које данас постоје.

Кратки филм 2: Обелиск Покрету несврстаних

О чему је овај споменик?

Овај Обелиск изграђен је 1961. године са намером да нагласи значај прве конференције Покрета несврстаних која се одржала у Београду. Током ове конференције на којој је представнике имало 25 земаља донета је декларација којом се одбацује приступање двома највећим војним алијансама током Хладног рата. Уместо тога, Покрет несврстаних залагао се за стратегију 'мирне коегзистенције'. Овај споменик се налази на десној обали реке Саве и о њему људи мало знају. Чак није познато ни ко је направио споменик.

Које су дилеме или контроверзе везане за овај споменик?

Због његовог изгледа - бели уски обелиск који на себи има само грб Београда - много људи није ни свесно да се ради о споменику који је посвећен међународној конференцији. Данас је споменик неретко вандализиран.

Предлог питања за дискусију након гледања кратког филма:

1. Зашто је основан Покрет несврстаних?
2. У ситуацији када се две стране боре за надмоћ, која може бити улога треће стране?
3. Који би могао да буде разлог што се не води брига о овом споменику?
4. Да ли постоји разлика између изградње споменика посвећеног историјском догађају у време мира и споменика који подсећа на рат и конфликт?
5. Да ли овај споменик на адекватан начин подсећа пролазнике на оно што он заправо репрезентује?

Додатна литература/домаћи

1. Погледајте (ЕНГ) документарну серију у продукцији Си-Ен-Ена(CNN) "Хладни рат"
<http://www.cnn.com/2014/01/02/world/the-cold-war-landmark-documentary/>
2. Истражите улогу великих међународних организација током Хладног рата.
3. Истражите Покрет несврстаних у прошлости и данас.

Кратки филм 3: Споменик *Why/Зашто?*

О чему је овај споменик?

Изграђен 2012. године, овај споменик комеморира жртве бомбардовања зграде РТС-а (Радио Телевизије Србије) 1999. године од стране НАТО снага, као одговор на рат на Косову. На споменику се налази листа имена 16 запослених а изнад тога исписана је на енглеском језику реч "Why?". Споменик се налази на истакнутој локацији у парку Ташмајдан, изнад бивше зграде РТС-а.

Које су дилеме или контроверзе везане за овај споменик?

Главна контроверза везана за овај споменик у Србији јесте легитимност НАТО бомбардовања, кључних мета у Србији, као реакцију на одговорност Србије током рата на Косову, која се и даље оспорава. Овај напад на зграду ТВ станице је оспораван у односу на праксу да се медијске куће третирају као легитимни војни циљеви у међународним сукобима. Иако је и у Србији доминантно мишљење да је РТС био пропагандна машинерија режима Слободана Милошевића, остаје дилема да ли је био легитимна мета НАТО бомбардовања. Такође, постоје контроверзе око потврђених оптужби да су представници државе (укључујући Главног и одговорног уредника РТС-а) знали за планирани напад и одлучили да не евакуишу зграду како би касније користили цивилне жртве за даљу пропаганду.

Предлог питања за дискусију након гледања кратког филма:

1. Какав утицај медији могу имати током рата?
2. Која је разлика између вести и пропаганде?
3. Које групе би могле да деле одговорност за смрт медијских радника у овом случају? Зашто је битно да то људи знају?
4. Зашто људи избегавају помињање режима Слободана Милошевића током овог кратког филма?
5. Зашто се на овом споменику или током комеморативних церемонија не спомињу жртве на Косову?

Додатна литература/домаћи

1. Прочитајте (ЕНГ/БХС) колумну Сњежане Миливојевић о НАТО бомбардовању "29 април 1999";
<http://pescanik.net/29-april-1999/> и прочитајте (БХС)
<http://pescanik.net/bombardovanje-za-pocetnike>
2. Прочитајте (ЕНГ) о недавном развоју догађаја везаном за бомбардовање РТС-а:
www.balkaninsight.com/en/article/state-commission-to-investigate-nato-killed-journalist
3. Истражите судбину других новинара који су извештавали из ратних зона или историју других зграда медијских институција током рата (као нпр. "Ослобођење" у Сарајеву, Босна и Херцеговина).

Memory Walk библиотека

Област студија сећања и наслеђа је процветала у последњих двадесет година, нудећи разне могућности да се истраже постојећи споменици и да се разматрају потешкоће сећања на прошлост. Испод доле наћи ћете неке изворе који су директно повезани са пројектом *Memory Walk*, односно веб странице које ће вам помоћи да истражите различите начине меморијализације као и селекцију литературе о овој области. Сваки извор укључује језичку одредницу (ЕНГ, БХС, МАК, АЛБ).

Memory Walk Извори

HIP Website, садржи додатни материјал и контакте локалних координатора
www.historijaistorijapovijest.org

Јутјуб (Youtube) канал Memory Walk Кратки филмови HIP project
<https://www.youtube.com/playlist?list=PL508euqE77BrQsm-DVyAZDZcBQUq4laqb>

Youtube Channel Memory Walk Кратки филмови Anne Frank House
https://www.youtube.com/channel/UComF5xY2BDYUU85yKA_kEgg

Website Memory Walk
<http://www.annefrank.org/en/Education/Special-Projects/Memory-Walk/>

Boerhout, Laura and Barry van Driel. 2013. "Memory Walk: An Interaction-Oriented Project to Interrogate Contested Histories." *Intercultural Education* 24: 211-221.

Klacsman, Borbála, "Memory Walk: History through Monuments" у: Andrea Peto and Helga Thorson, *The Future of Holocaust Memorialization: Confronting Racism, Antisemitism, and Homophobia through Memory Work* Tom Lantos Institute, 2015.
<http://tomlantosinstitute.hu/content/future-holocaust-memorialization-confronting-racism-antisemitism-and-homophobia-through>

Извори о меморијализацији (опште) - (ЕНГ)

Ashplant, Timothy G., Graham Dawson and Michael Roper (yp.). *Commemorating War. The politics of memory* (London: Transaction Publishers, 2004).

Stig Sorensen, Marie Louis and Dacia Viejo Rose (yp.) *War and Cultural Heritage. Biographies of Place* (Cambridge: Cambridge University Press 2015).

Vree, Frank van, "The Art of Commemoration and the Politics of Memory" *Open* 2004/Nr. 7/(No)Memory
http://www.skor.nl/_files/Files/OPEN7_P16-33.pdf

Winter, J., and E. Sivan (yp.), *War and remembrance in the twentieth century* (Cambridge: Cambridge University Press 2000).

Међународна Места Савести

Међународна коалиција за *Места Савести* је међународна мрежа посвећена трансформисању места која чувају прошлост у динамичним просторима, и који промовишу цивилне акције везане за савремене борбе за људска права и правду. Сајт ове организације нуди информације о меморијалним местима широм света.

<http://www.sitesofconscience.org/> & <http://www.youtube.com/user/SitesofConscience>

Лабораторија Сећања (Memory Lab)

Лабораторија Сећања нуди платформу за размену, сарадњу и критичко разумевање историје и сећања у Европи. Састављена је од институција, организација и особа које раде на местима сећања и у образовању, нарочито на Западном Балкану и у Западној Европи. Сајт ове организације нуди материјал о меморијалним местима у Европи.

<http://www.memorylab-europe.eu/index.html>

Извори о меморијализацији (регионални)

Banjeglav, Tamara "A Storm of Memory in Post-War Croatia" Cultures of History University of Jena 2015 (ЕНГ)

<http://www.cultures-of-history.uni-jena.de/debating-20th-century-history/croatia/a-storm-of-memory-in-post-war-croatia/>

Karačić, Darko, Tamara Banjeglav Nataša Govedarica, RE:VIZIJA PROŠLOSTI Politike sjećanja u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Srbiji od 1990. godine 2012. (БХС)

<http://library.fes.de/pdf-files/bueros/sarajevo/09702.pdf>

Moll, Nicolas 'Interview: A Different Kind of Remembrance' Balkan Insight 2013 (ЕНГ, БХС, АЛБ, МАК)

<http://www.balkaninsight.com/en/article/a-different-kind-of-remembrance>

Moll, Nicolas 'Division and denial and nothing else? Culture of history and memory politics in Bosnia and Herzegovina' Cultures of History 2015 (ЕНГ)

<http://www.cultures-of-history.uni-jena.de/debating-20th-century-history/bosnia-and-herzegovina/division-and-denial-and-nothing-else-culture-of-history-and-memory-politics-in-bosnia-and-herzegovina/>

Moll, Nicolas "Sarajevska najpoznatija javna tajna": Suočavanje sa Cacom, Kazanima i zločinima počinjenim nad Srbima u opkoljenom Sarajevu, od rata do 2015. ("Sarajevo's most known public secret": Dealing with Caco, Kazani and crimes committed against Serbs in besieged Sarajevo, from the war until 2015) Friedrich Ebert Foundation BiH, Sarajevo, 2015 (БХС).

http://www.fes.ba/files/fes/pdf/publikationen/2014/2015/Moll_Final_Web_Version.pdf

Ristić, Marija "Yugo-Nostalgia Thrives at Tito Memorials" Balkan Insight 2013 (ЕНГ, БХС, АЛБ, МАК)

<http://www.balkaninsight.com/en/article/yugo-nostalgia-thrives-at-tito-memorials>

CDRSEE Joint History Project (ЕНГ, БХС, АЛБ, МАК)

TEACHING MODERN SOUTHEAST EUROPEAN HISTORY Алтернативни образовни материјали Центра за демократију и помирење у Југоисточној Европи, нпр. Радна свеска 4 "Други светски рат". <http://cdrsee.org/projects/jhp/publications>

ЕУРОКЛИО ХИП - БИХ (ЕНГ, БХС)

Алтернативни образовни материјал за учење историје, нпр. "Обични људи у необичној земљи" о периоду Југославије. <http://cliohipbih.ba/materijali/topic/ordinary-people/>

Online portal 'Conflicting Memories. Post-War Balkan Monuments in Focus' (ЕНГ, БХС, АЛБ, МАК)
Овај информативни веб портал који уређује *Balkan Insight* укључује мапу са бројним споменицима у региону и информације о њима.

balkaninsight.com/en/page/balkan-transitional-justice-memorialisation-conflicting-memories

МОНУМЕНТИ - Промењиво лице Сећања на Западном Балкану (ЕНГ, БХС)

Каталог који је приредила организација Форум ЗФД са фотографијама споменика из региона аутора Марка Кројача и прилозима: Кристијан Фајфер (Регионални менаџер, Форум ЗФД); др Луц Шрадер: Споменици и политика идентитета на Западном Балкану; др Бојана Пејић: Југословенски споменици: Уметност и реторика моћи; Мирјана Пеитлер-Селаков: Меморијална уметност у Србији од Балканских ратова до данас; др Сенадин Мусабековић: Символички значај споменика у Босни и Херцеговини; др Вјеран Павлаковић: Оспораване историје и монументална прошлост: Хрватска култура сећања; Шкелзен Малићи: Рат симболима: Сећање на Косову; Валентино Димитровски: Повратак у прошлост: Споменици и сећање у Македонији.

<http://westernbalkans.forumzfd.org>

Сјећање у Покрету. Педагошки алат о култури сећања (ЕНГ, БХС).

У сарадњи са Удружењем професора историје Босне и Херцеговине (ЕУРОКЛИО ХИП - БИХ), Иницијативе младих за људска права (YIHR-BiH), Хуманост у акцији - Босна и Херцеговина и „Кућа Ане Франк“, форум ЗФД - Босна и Херцеговина је развио и имплементирао тренинг за будуће тренере педагошког наставног средства "Сјећање у покрету", које има за циљ да промовише културу сећања и улогу споменика у њој.

MemorInmotion. Pedagogical Tool on the culture of remembrance (ENG & B/C/S)

<http://westernbalkans.forumzfd.org/en/activity/lessons-past-tools-future>

Преглед Југословенских споменика (ЕНГ, БХС, МАК)

Веб страница са фотографијама из Југославије, БХС верзија:

<http://www.6yka.com/novost/36781/ovi-jugoslovenski-spomencici-izgledaju-kao-da-su-sa-drug-e-planetete-foto>

Суочавање са прошлошћу - Балканска веб страница (ЕНГ, БХС, АЛБ, МАК)

Интернет портал са чланцима на тему суочавања са прошлошћу у региону.

<http://www.dwp-balkan.org/en/>

Неприкладни споменици - веб страница (ЕНГ, БХС)

Интернет база података споменика која се бави ревалоризацијом и заштитом Југословенског антифашистичког наслеђа и споменика повезаних са Народно- ослободилачком борбом.

<http://inappropriatemonuments.org/en/>

Ауторски тим

Координатори: Лаура Бурхоут (Кућа Ане Франк / Универзитет у Амстердаму), др Маја Ненадовић (Кућа Ане Франк)

Коаутори: Борис Миковић (Отворена Комуникација), Твртко Патер (ХЕРМЕС), Ваутер Ритсема (професор историје / Кућа Ане Франк), Сања Стефановић (Образовни форум младих), Родољуб Јовановић (Универзитет у Амстердаму)

Рецензенти: Бери ван Дриел (Међународна асоцијација за интеркултурално образовање), Ивана Габалова (Кућа Ане Франк), Сенада Јусић (професорка историје / EUROCLIO HiP-ViH), Ида Љубић (професорка историје), др Николас Мол (самостални истраживач)

Ауторска права на слике: Керим Сомун (YIHR ViH), Ведран Сењановић (редитељ), Гена Аријета Доминго (Кућа Ане Франк), Инга Котло (самостални преводилац), Марко Матовић (учесник радионице *Memory Walk*)

Превод: Родољуб Јовановић (Универзитет у Амстердаму), Инга Котло (самостални преводилац)

Лектор: Ибро Сакић (професор српске књижевности и језика)

Дизајн: Инес Ламберт (редитељка), Родољуб Јовановић (Универзитет у Амстердаму)

Дизајн - лого: Ерика Терпста (Кућа Ане Франк), Оверхаус

Штампа: Knjigoprint Zagreb

Захвалност:

Овај приручник и пратећи ДВД не би били могући без подршке Европске Уније пројекту 'Хисторија, историја, повјест - поуке за садашњост.' Финансиран у оквиру гранта EuropeAid/135428/DH/ACT/MULTI, "Помирење на Западном Балкану кроз анализу скорије прошлости, извештавање о транзиционој правди и напредак истраживачког новинарства", овај грант је такође подржао радионице *Memory Walk-Create* током којих су произведени кратки филмови у Хрватској, Србији и Македонији. Радионица *Memory Walk* у Босни и Херцеговини (2013) је финансирана од стране Хуманости у Акцији, Амбасаде Немачке у БиХ, Амбасаде Аустрије у БиХ, Амбасаде Италије у БиХ и Волонтерског програма Уједињених Нација.

Изражавамо захвалност свим учесницима, едукаторима, филмским монтажерима и експертима који су допринели радионици *Memory Walk* и помогли да се концептуализују вежбе које ћете наћи у овом приручнику.

Овај приручник је заснован на два претходна приручника који су развијени у претходне две године: *Memory Walk Образовни алат* (Конгрес националних мањина Украјине) и *Сјећање у покрету - Педагошки алат о култури сјећања* (форум ЗФД).

Нарочито желимо да се захвалимо експертима који су учествовали у креирању ових приручника:

Кира Крејдерман (Конгрес националних мањина Украјине),

Олександер Воитенко (независни експерт),

Микаил Тјагли (Украјински Центар за студије Холокауста),

Мајкл Паренте (форум ЗФД),

др Лариса Касумагић-Кафеџић (Универзитет у Сарајеву),

Сенада Јусић, Бојана Ђуковић-Благојевић, Мелиса Форић (ЕУРОКЛИО ХИП - БИХ),

Мухамед Кафеџић-Муха (редитељ),

Марко Кројач (фотограф),

др Николас Мол (самостални истраживач) и

Бери ван Дриел (Кућа Ане Франк).

СПОМЕНИК

*“Више нећу пролазити поред споменика
а да га не погледам и не прочитам посвету.”*

учесник Memory Walk радионице, Загреб

заинтересован

*“Сада сам више заинтересован и више
ценим приче које стоје иза споменика.”*

учесник Memory Walk радионице, Београд

приче

“Искуство које ми је променило живот.”

учесник Memory Walk радионице, Скопље

искуство

дубље

*“Научила сам да гледам
дубље у поруке иза споменика.”*

учесница Memory Walk радионице, Источно Сарајево

поруке

У сарадњи са:

anne frank house

Партнери пројекта:

МЛАДИНСКИ
ОБРАЗОВЕН
ФОРУМ
YOUTH
EDUCATIONAL
FORUM

YHRBIN

HUMANITY IN
ACTION
Bosnia and Herzegovina

Open Communication

Овај пројекат финансиран је средствима Европске Уније. Ставови и садржај овог издања искључиво су одговорност аутора/ки и не одражавају ставове Европске уније.